

Ebenezer Hendersons doktorpromotion ved Københavns Universitet i 1840

Af Felix Olafsson

Da kong Christian VIII blev kronet den 28. juni 1840, blev den højtidelige begivenhed fejret på mange forskellige måder. Ved Københavns Universitet blev der således foretaget en hel række promotioner af kendte videnskabsmænd til henholdsvis doktorer, licentiater og magistre. Om denne del af festlighederne kan man læse følgende i universitetets årbog for kroningsåret: »Ligesom det ved kongeligt Reskript af 17de Decb. 1839 var bleven Directionen paalagt at foranstalte en Sørgefest ved Universitetet over afdøde Kong Frederik VI, der skulde afholdes ved Lys, hvilken Fest fandt Sted paa den afdøde Konges Fødselsdag den 28de Januar, saaledes blev det paa Directionens derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling under den 22de Febr. 1840 allernaadigst bifaldet, at Universitetet bemyndiges til at lade udgaae almindelig Indbydelse til de dertil qualificerede Videnskabsmænd om i Anledning af Hans Majestæt Kong Christian VIII's forestaaende Kroningsfest den 28de Juni at erhverve akademiske Grader og til den Ende at indsende deres Dissertationer; hvorhos Directionen allernaadigst blev bemyndiget til ved denne Lejlighed at fritage enkelte Videnskabsmænd for det mundtlige Forsvar af Afhandlingen, forsaavidt de maatte have gyldige Grunde til at ønske saadan Fritagelse.«¹

Man var tilsyneladende interesseret i, at så mange som muligt skulle indsende deres videnskabelige arbejder til bedømmelse ved fakulteterne, og man var endog, i særlige tilfælde, indstillet på at afstå fra at kræve det sædvanlige mundtlige forsvar af en ellers værdig afhandling. Dette resulterede i, at ikke færre end 29 promotioner fandt sted ved universitetet i 1840, deraf 25 i direkte forbindelse med kroningsfestlighederne.² To videnskabsmænd fik bevilget den omtalte dispensation fra det mundtlige forsvar.³

Vi vil i det følgende beskæftige os med den sidste af de mange doktorpromotioner, der fandt sted ved Københavns Universitet i 1840. Den adskiller sig fra den øvrige derved, at vedkommende videnskabsmand, »en udenlandsk lærd«, ⁴ erhvervede den teologiske doktorværdighed »uden indsendelse af Dissertation eller dennes offentlige Forsvar,« idet denne værdighed blev meddelt »Dr.Phil. ved Universitetet i Kiel, Professor i Theologi og Østerlandske Sprog ved Highbury College i London, Henderson ... ifølge det theologiske Facultets Anbefalinger og kongelig Resolution af 7de November.« ⁴ Det er her tale om skotten Ebenezer Henderson, der i 1814 havde medvirket ved oprettelsen af Det danske Bibelselskab. ⁵

Det som i denne forbindelse må anses for at være særlig bemærkelsesværdigt, er at Henderson ikke blev det man i almindelighed lægger i udtrykket æresdoktor eller doctor honoris causa. De videnskabelige kvalificationer behøver ikke nødvendigvis at være til stede, når et universitet ønsker at meddele en person denne værdighed. En sådan ære blev da også vist Henderson allerede i 1816, da han blev dr.phil. honoris causa ved universitetet i Kiel. ⁶ Ved doktorpromotionen i København var der derimod tale om en ubetinget anerkendelse af hans videnskabelige kvalificationer. Som vi snart skal se, havde Henderson, opfordret dertil af danske venner, besvaret universitetets »almindelige indbydelse« og anmodet om at få tildelt den teologiske doktorgrad. Fakultetet tog sagen op til vurdering, og man kom til det resultat, at »Fakultetet maa anse ham qualificeret til den attraaede Værdighed, uden at de anordningsmæssige Habilitations-Prøver fordres aflagt.« ⁷ F.E. Hunderup bemærker da også, at Henderson »blev 1817 af det Philosophiske Facultet i Kiel honoris causa erklæret til Doctor i Philosophien; og 1840 ved Æresdiplom Doctor Theologiæ i Kjøbenhavn.« ⁸ Der gøres tydeligvis forskel på de to erhvervelser.

Hendersons brev til det teologiske fakultet i København er stilet til »The Reverend Professor Clausen D.D., Knight of the order of Danebrog.« Det er skrevet i Highbury College i London den 22. juni 1840 og lyder således: ⁹

Reverend and Honoured Sir.

Encouraged by my old and steadfast friend Chevalier dr. Brønstedt, I take the liberty of presenting myself before you as President of the Theological Faculty in the University of Copenhagen in the capacity of Candidate for the honour of Doctor theologiæ. That I should make this application to your University is chiefly attributable to a desire to perpetuate my connexion with an Establishment with which some of my earliest and interesting remembrances are associated, and from many of the Professors in which I

derived educational advantages which have exerted a material influences on my past literary career. Though never regularly matriculated in your University I had the privilege of frequently listening to the instruction of some of the most distinguished of those who filled the professorial chairs.

As I cannot perform the *actus disputandi*, will you allow me to request you will submit to the Faculty the accompanying volume on »Divine Inspiration«, ¹⁰ which, if you should deem it competent in point of theological ability, you will do me a favour to accept in lieu of it. I am at present engaged on a Critical & Exegetical Commentary on the prophet Isaiah¹¹, which I should have waited to send you before applying for a Diploma, but I wished to avail myself of the promotion connected with the Coronation of your Most Gracious Sovereign, whose personal kindness to me when in Denmark I shall ever remember with the deepest gratitude.

I herewith send you inclosed a brief expose of my vita and writings, and ask the request that you will have the goodness to present my profound respects to all the Professors composing the theological Faculty. I have the honour to remain

Reverend and Honoured Sir

Your

Most devoted humble Servant

Ebenezer Henderson

Vita.

I was born near Dunfermline in Scotland on the 17th of November 1784; studied in Edinburgh where I completed my theological education in 1805; and in the autumn of that year, having been ordained a Missionary to Tranquebar in the East Indies, proceeded to Copenhagen, in order to sail from that city to the place of my destination. On my arrival in Denmark I had the disappointment to find that the East Indiaman in which I was to have gone out had already sailed.

As there was no English Pastor either at Copenhagen or Elsinore I undertook to preach to my countrymen at these places alternately till I was forced away by the unhappy war in 1807, when I went to Gottenburgh in Sweden. Here I preached in the English Chapel till 1812, when I was requested by the Committee of the British and Foreign Bible Society to proceed to Copenhagen to superintend the printing of a new Edition of the Icelandic Bible. I remained in the Danish metropolis till 1814, in which year I had the honour, with the kind assistance of the late Bishop Mønter, Professors Thorlacius, Müller, Møller, Brønstedt & others to lay the foundation of the Danish Bible Society. I then went to Iceland with the copies of the Bible which had been printed for the use of the inhabitants. From 1815 to 1825, I was chiefly occupied in travelling for the Bible Society in Denmark, Sweden, Germany and Russia; crossed & recrossed the Caucasus in the year 1821; and at last returned to England. In 1825 I was chosen President of the Mission College Hoxton near London, and in 1831 was appointed Professor of Theology and the Oriental Languages at Highbury College – the situation which I continue to hold.¹²

The principal works which I have published are the following:

1. A Dissertation on Hans Mikkelsens or the First Danish Translation of the New Testament, shewing it to have been made from the Latin of Erasmus, and not from the Vulgate. Copenhagen 1813 in 4to.
2. Iceland, the Description of that Island and ... Edinburgh 1818. 2 vol. 8vo.
3. Criticism on the Turkish version of the New Testament. London 1825. 8vo.

4. *Biblical Researches and Travels in Russia*, ... London 1825. 8vo.

5. *Lectures on Divine Inspiration*. London 1836.

Highbury College

June 23 1840

Ebenezer Henderson
Dr. in Philosophy of the
University of Kiel

Det kan forekomme mærkeligt, at Henderson, »en udenlandsk lærd«, som ikke havde besøgt Danmark i over tyve år, henvender sig til Københavns University »in the capacity of Candidate for the honour of Doctor theologiae«. Ganske vist havde universitetet udsendt en »almindelig Indbydelse til de dertil kvalificerede Videnskabsmænd«, men man må gå ud fra, at denne indbydelse først og fremmest var adresseret til danske videnskabsmænd, eller ihvertfald til personer, der med deres videnskabelige arbejder havde gavnet dansk eller nordisk forskning. Vi vil senere vende tilbage til hvorvidt det sidste kunne siges om Hendersons forfatterskab. Men først nogle ord om denne usædvanlige henvendelse. En opfordring fra selv en så kendt dansk professor som dr. Brønstedt kan næppe have vejet særlig tungt for Henderson. Der eksisterer ingen tidligere eksempler på, at Henderson skulle have forsøgt at opnå personlig anerkendelse eller ære for sit arbejde. På den anden side må dog tanken på at opnå en akademisk anerkendelse netop i Danmark have virket tiltalende. Desuden ville han næppe have sendt brevet til fakultetet, hvis han ikke på forhånd havde været temmelig sikker på, at det ville give et positivt resultat. Det er derfor med stor interesse, vi læser Hendersons egen motivation i brevet til fakultetet. Der er navnlig tre punkter, der ikke blot belyser hans indstilling til sagen, men samtidig også hans forhold til Danmark og det danske folk. Vi tænker her på (1) henvisningen til tidligere forbindelser med Københavns Universitet og dets professorer, (2) omtalen af landets nye konge som en, der havde vist stor interesse for Hendersons arbejde, og (3) til sidst på de videnskabelige resultater, han selv var i stand til at fremvise, hans egen litterære produktion.

(1) Henderson henviser til, at han i unge år havde haft et nært tilknytningsforhold til universitetet, og haft stort udbytte af bekendtskabet med dets professorer og af deres undervisning.

Henderson var, sin store og omfattende lærdom til trods, først og fremmest en selvlærd videnskabsmand. Hans uddannelse hjemme i Skotland havde været meget begrænset og af ret kort varighed. Tiden i

Danmark fik derfor afgørende betydning for hans udvikling. Måske kan vi endog sige, at Københavns Universitet var den læreanstalt, der fik størst betydning for ham. Vi tænker da først og fremmest på hans studier under opholdet i København fra 1812 til 1814. Men han havde også to gange senere vinterophold i København, nemlig i 1815-16 og i 1818-19.

Henderson måtte flygte fra Danmark som en ung og forholdsvis ukendt missionær i 1807. Han var da kun 23 år. Fem år efter vendte han tilbage som en, man i lærde kredse var begyndt at lægge mærke til på grund af hans sprogkundskaber og hans selvstændige arbejde med sprogvidenskabelige opgaver. Allerede efter et års ophold i Danmark havde han i 1806 været i stand til at prædike på dansk.¹³ Siden havde han også sat sig grundigt ind i både svensk, tysk og fransk, men dansk blev dog det fremmedsprog, han beherskede bedst.¹⁴ Under opholdet i Sverige tog hans interesse for græsk og hebraisk og andre østerlandske sprog mere og mere overhånd, og han blev da med tiden ret kendt for sine alsidige kundskaber i østerlandske sprog. I begyndelsen af 1809 blev han medlem af »Göteborgs kungliga vetenskaps och vitterhetssamhälle,« hvilket var en stor ære for den unge sprogforsker.¹⁵ Inden han vendte tilbage til Danmark i 1812 aflagde han et besøg ved universitetet i Lund, hvor han blev modtaget med stor venlighed og interesse af professor Matthias Norberg, lærer i græsk og østerlandske sprog.¹⁶

Henderson kom tilbage til Danmark som repræsentant for Det britiske og udenlandske Bibelselskab. Han havde fået i opdrag at føre tilsyn med en islandsk bibeludgave, som man var ved at trykke i København, samt virke for bibelsagen i Danmark og arbejde for oprettelsen af et dansk bibelselskab. At han så snart efter ankomsten til Danmark vandt anerkendelse og forståelse for sit arbejde, og samtidig mange nye venner i videnskabelige og kirkelige kredse, skyldes uden tvivl det faktum, at man også her fik tillid til hans grundige viden og saglighed.

Hans første nye ven fra de videnskabelige og litterære kredse i København blev iøvrigt den nogenlunde jævnaldrende Christian Molbech, som Henderson havde truffet i Sverige.¹⁷ Der opstod et varigt venskab mellem de to¹⁸, og Molbech har ret hurtigt præsenteret Henderson for nogle af sine venner, bl.a. for ægteparret Rahbeck og den kreds, der plejede at samles i Bakkehuset.¹⁹ Det var langt fra nogen overdrivelse, da han skrev til fakultetet i København: »Though never regularly matriculated in your University I had the privilege of fre-

quently listening to the instruction of some of the most distinguished of those who filled the professorial chairs.« Henderson var en flittig gæst på universitetet i denne tid.²⁰ Foruden sprogstudierne var han meget optaget af nordisk litteratur og historie, og den nordiske kirkehistorie havde ikke mindst hans interesse.²¹ På disse områder var han ikke blot en videbegærlig studerende, men en selvstændig forsker, der samlede stof til et videnskabeligt værk. Det sidste vil vi senere vende tilbage til. Hans interesser var i pagt med tiden, den nationale selvbevidsthed og søgen tilbage til det fællesnordiske i kirke og kultur. Det er da også betegnende, at blandt de videnskabsmænd, han først stiftede bekendtskab med i denne tid, findes personer som professor Børge Thorlacius og dennes ven, professor P.E. Müller, begge kendt for deres studier af nordisk, især islandsk, litteratur og historie. Men i denne kreds finder man også professorerne i dansk litteratur, Rasmus Nyerup og Erich Chr. Werlauff.²² Biskop Münter fulgte Hendersons studier med interesse og opmuntrede ham til at blive ved.²³ Det er også værd at mærke sig, at det netop er Hendersons venner fra universitetet, som man finder samlede i bispegården til et forberedende møde kort inden Det danske Bibelselskab blev formelt stiftet.²⁴ De fleste af disse professorer var nok borte, da Henderson i 1840 erhvervede den teologiske doktorgrad, men henvisningen til tidligere forbindelse med Københavns Universitet og dets lærere var da rigtig nok, og sikkert stadigvæk velkendt af mange.

(2) I brevet til fakultetet henviser Henderson også til kroningshøjtideligheden, og det må derfor være på sin plads ganske kort at standse ved det, han siger om sit forhold til kongen. Henderson oplyser, at han ville personlig have foretrukket at vente med at indsende brevet, »but I wished to avail myself of the promotion connected with the Coronation of your Most Gracious Sovereign, whose personal kindness to me when in Denmark I shall ever remember with the deepest gratitude.« Eftersom det her drejer sig om en doktorpromotion foranlediget af kongens kroning, er det en selvfølge, at kandidaten bemærker dette med et par høflige ord i sin ansøgning. Men der er grund til at tro, at det i dette tilfælde var tale om mere end et par høflige bemærkninger, og at Hendersons tidligere bekendtskab med den daværende prins Christian ikke har været helt uden betydning for hans erhvervelse af doktorgraden i 1840.

Henderson mødte prins Christian for første gang i Odense i 1816. Han blev da meget venligt modtaget af såvel prinsen som prinsessen, og han var ved flere anledninger deres gæst. I timevis kunne han

underholde dem med at fortælle om rejsen til Island og om forholdene i Island, samt om bibelsagen.²⁵ Herom skriver han i et brev til Molbech: »Det behageligste af min Tid har jeg tilbragt her i Odense og dens Omegne. Deres elskede Prinds og hans ikke mindre elskværdige Prinsesse have viiste sig særdeles naadige og nedladende imod mig under mit Ophold her i Byen. Jeg har to Gange haft den Ære at spise til Taffels hos dem – og en Aften var det mig tilladt at tilbringe i Deres høje dog facile og søde huslige Kreds. Naar jeg tænker mig tilbage til den, kan jeg neppe true det mueligt at Deres Højheder kunde have moret sig næsten en heel Aften med en Stakkels Islænder og hans Islandske Sagaer.«²⁶ Henderson havde også senere forbindelse med det danske kongehus,²⁷ og da hans bog om rejsen til Island udkom i 1818, var den dediceret »Prince Christian Frederick of Denmark.«²⁸

(3) Vi vil nu til sidst se på det punkt, der selvfølgelig var det mest afgørende for fakultetets vurdering af Henderson som teolog og forsker, nemlig hans forfatterskab. Henderson vedlagde en af sine nyeste bøger, da han sendte brevet til fakultetet i København.²⁹ Desuden henviste han til tidligere litterære arbejder og, som vi allerede har set, til en Esajas-kommentar, som han var ved at gøre færdig til trykning.

Hendersons bog om Bibelens inspiration var et værk på 574 sider. Egentlig var der tale om en række forelæsninger, som han havde holdt om inspirations-læren i foråret 1836. Dette værk havde vakt en ikke ringe opmærksomhed i England, og det blev mødt med både kritik og begejstring. Således citerer Thulia Henderson i sin biografi om faderen en kendt teolog på den tid, dr Bloomfield, der i 1837 beskrev Hendersons værk om inspirationen som »that rare admixture of great learning and extensive research, with unaffected modesty, and candour, and deep spirituality, – of enlightened views with soundness of doctrine, and sobriety of thoughts, – which reminds us of the good old times of our Theology, when »there were giants in the land«.«³⁰

Bogen om inspirationen hører da også utvivlsomt til Hendersons hovedværker, og således betragtede han den nok altid selv.³¹ På et langt senere tidspunkt omtaler han den i et brev, hvor han blandt andet skriver: »The subject of Inspiration is of supreme importance as it respects the security of our faith. Deny it, or reason it away, and we raze the very foundations.«³² Det er dog næppe sandsynligt, at Henderson har regnet med, at hans bog ville blive godkendt som disputats. Det ville i så fald ikke have været særlig realistisk. Hele værkets konstruktion var en anden end den man forventede af en akademisk afhandling. Det bestod, som tidligere nævnt, blot af en række selvstæn-

dige forelæsninger over samme emne. Dertil kommer, at værket var forfattet på engelsk. Den gang var det endnu ikke almindeligt, at man skrev videnskabelige afhandlinger på modersmålet. Martin J. Hammerichs magisterdisputats i 1836 om »Ragnarrokmyten og dens Betydning i den ordnordiske Religion« var den første disputats på dansk, der blev godkendt ved Københavns Universitet. Hammerich fik tilladelse til at skrive den på dansk, da han med styrke havde fremhævet det urimelige i at behandle et nordisk emne på latin. Først i 1854 blev det almindelig vedtaget ved universitetet, at en disputats kunne skrives på dansk.³³ Selv skriver Henderson om sin bog: »As I cannot perform the »actus disputandi«, will you allow me to request you will submit to the Faculty the accompanying volume on »Divine Inspiration,« which, if you should deem it competent in point of Theological ability, you will do me a favour to accept in lieu of it.« Det ligger nærmest at antage, at Henderson ved at indsende et værk af nyere dato har ønsket at vise, at han fremdeles var en aktiv og habil videnskabsmand og forfatter, og at han har anset dette for at være nødvendigt eftersom han ikke selv var i stand til at foretage en rejse til København i sagens anledning.

Henderson var hele sit liv en meget produktiv forfatter, men af hans øvrige værker vil vi her kun omtale hans første videnskabelige arbejde, en lille bog om Christiørn II's udgave af Det nye Testamente på dansk.³⁴ Henderson skrev denne bog i København i 1813, og den var med til at gøre hans navn anerkendt i videnskabelige kredse i Danmark. Som tidligere nævnt havde Henderson været en ret aktiv mand under opholdet i København i 1812-1814.

Foruden de opgaver, som han havde fået i opdrag at løse for Det britiske og udenlandske Bibelselskab, var han beskæftiget både med sprogstudier og med historisk forskning. Han var således i færd med at samle stof til et større værk om nordiske bibeludgaver, og han var allerede godt i gang med en lille afhandling om islandske oversættelser og udgaver af de bibelske skrifter. Denne afhandling blev trykt som en appendiks til bogen om Island i 1818.³⁵ I 1813 skrev Henderson om dette arbejde: »The little molchill called »the Icelandic Bible History« is rapidly rising into a mighty mountain, which may perhaps on a future day obtain the name of Northern Biblical Researches. It will contain a particular historical account of all the different translations of Scriptures, in the Northern languages.«³⁶ Dette værk blev imidlertid aldrig fuldført, men det materiale, som han i denne tid nåede at samle sammen, blev brugt i flere sammenhænge. I forordet til bogen om den

første danske oversættelse af Det nye Testamente skriver han idet han omtaler sig selv i tredje person: »It was originally his intention to have inserted what now forms the second part of the dissertation in one of the Reviews, and to reserve any further particulars relative to Hans Mikkelsen's translation for a work which he purposes, if life and health be continued, to publish at a future period, for which he is at present collecting materials, and which will embrace all the different versions and editions of the Scriptures in the Northern languages; but having been advised by an eminent literary character, for whose judgement he entertains the greatest deference, to amplify what he had written and publish it separately, he was induced to throw together the brief historical notices, which may prove gratifying to some who have otherwise no opportunity of becoming acquainted with the history of the Danish scriptures.« Den person, som han her hentyder til, var biskop Fr. Münter, der efter at være blevet kendt med resultaterne af Hendersons undersøgelser, havde opfordret ham til at skrive en lille bog om emnet.³⁷ Det blev så til den lille afhandling på engelsk, som i 1813 blev udgivet i København og kaldtes »A Dissertation on Hans Mikkelsen's (or The First Danish) Translation of The New Testament.«

Hendersons lille afhandling, den er kun på 26 sider, består af to hovedafsnit. Første del er boghistorisk. Den handler om de forhold, hvor under oversættelsesarbejdet fandt sted, omtaler personerne bag arbejdet og beskriver selve værket. Her følger forfatteren i det store og hele den almindelige opfattelse på den tid. Münter havde i sin Reformationshistorie hævdet, at der måtte være tale om flere oversættere, og han nævner i den forbindelse humanisten Christian Terkildsen fra Mors.³⁸ Henderson holder sig kort og godt til det man umiddelbart måtte slutte af testamentets titelblad. Han regner med, at det som helhed blev oversat af Hans Mikkelsen på Christiørn II's initiativ og trykt af Melchior Lotther i Leipzig 1524. I lighed med Münter anser Henderson det for overvejende sandsynligt, at oversættelsesarbejdet må være påbegyndt hjemme i Danmark allerede inden kongen forlod landet.

I dag ved man en hel del mere om selve oversættelsesarbejdet. I 1914 lykkedes det Johannes Brøndum-Nielsen at påvise, at Christiørn II's testamente faktisk blev oversat af tre personer, nemlig af Christian Terskildsen Vinter fra Mors, og af Hans Mikkelsen og Henrik Smith fra Malmø.³⁹ Og det er da interessant, at Henderson også omtaler Henrik Smith i forbindelse med oversættelsen. Han skriver: »As the

initials H.S. are printed at the end of the Testament, it is supposed, with a good deal of probability that Henry Smith, a native of Malmø, and the corrector of several of Christiørn Pedersens works, was employed in correcting the proofsheets.«⁴⁰ Det rigtige er, at Henry Smith oversatte den sidste del af testamentet, nemlig Åbenbaringen og desuden de sidste otte kapitler af Apostlenes gerninger.⁴¹ Det er også lykkedes den nyere forskning at påvise, at testamentet blev oversat i Wittenberg, hvor Christiørn II sent på året 1523 var taget ind hos Lucas Cranack den ældre. Man har endog hævdet, at oversættelsen blev udarbejdet på Luthers direkte opfordring.⁴² Arbejdet menes påbegyndt i november 1523, og man har så begyndt trykningen kort efter nytår 1523, »saaledes at Oversætternes Pen arbejdede jævnsides med Bogtrykkerens Presse.«⁴³ Melchior Lotther havde oprettet en filial i Wittenberg, og der blev testamentet trykt.⁴⁴

Alt dette havde man intet kendskab til på Hendersons tid, men det forringer ikke hans præstation. Den lå på det sproglige område. Hans intention med afhandlingen var at vise hvilke hovedkilder man havde brugt ved oversættelsesarbejdet. Det er derfor bogens anden del, der er den vigtigste og af størst interesse for os. Det var en almindelig opfattelse på Hendersons tid, at Christiørns II's testamente måtte være en oversættelse af den latinske udgave, der kaldes Vulgata. På titelbladet til testamentets første del står, at det er oversat fra latin, og da regnede man det ganske enkelt som en selvfølge, at det ikke kunne være tale om nogen anden latinsk tekst end Vulgatas. »As I had previously consulted the different publications in which we are furnished with an account of this translation, and found the writers all concurring in the opinion that it was done from Vulgata,« skriver Henderson.⁴⁵ Dette syn blev også forfægtet af biskop Münster i hans Reformationshistorie: »Paa Titelen af Mikkelsens Oversættelse staar, at den er efter Latinen udsat. Den burde da, i Følge heraf, anses for en Datter af Vulgata, den eneste dengang bekiente latinske Text; og det er muligt, at det første arbejde virkelig er gjort efter den; ... Men det er ligesaa unægteligt, at Oversætteren har kiendt og brugt de allerførste Udgaver af Luthers nye Testamente fra Aarene 1522, 1523, 1524.«⁴⁶ Men nu gjorde Henderson den opdagelse, at oversættelsens danske tekst ofte afveg både fra Vulgata og fra Luthers tyske oversættelse. Det var da, han kom på den ide, at oversætteren måtte have kendt til Erasmus's græsk-latinske udgave af Det nye Testamente. Han påviste derefter, som den første, ved en grundig analyse af teksten og ved at sammenligne den både med Erasmus's oversættelse og med Luthers

tyske udgaver, at oversætteren delvis havde brugt Erasmus's latinske tekst som hovedkilde og delvis Luther.

Samtiden beundrede resultaterne af Hendersons undersøgelser. Og for os er det interessant at lægge mærke til, at han faktisk kom frem til nøjagtig de samme resultater, hvad teksten angår, som vor tids forskere er kommet til. Han kom nemlig til den konklusion, at oversætteren under arbejdet med evangelierne og Apostlenes gerninger havde brugt Erasmus's latinske tekst, men derimod overvejende fulgt Luthers tyske tekst under arbejdet med brevene. Som før omtalt har nyere forskere påvist, at evangelierne og det meste af Apostlenes gerninger blev oversat af Christian Vinter, der hovedsagelig benyttede Erasmus's tekst. Brevene blev derimod oversat af Hans Mikkelsen efter Luthers tyske udgave.⁴⁷ Henderson begrundede sin påstand med en mængde eksempler og tekstsammenligninger og således nåede han frem til det resultat, som er helt i overensstemmelse med det man kender til i dag. Men Henderson beskæftigede sig også med oversættelsens mangelfulde dansk, som allerede på reformationstiden havde været genstand for kritik. Også der kom han til et interessant resultat: »With regard to the language, it is partly Danish and partly Swedish; resembling in many respects the dialect which is still spoken in Scania in the South of Sweden ... In the Gospels and Acts, the latin idiom frequently predominates; and in the epistles, not only the construction of sentences, but the very composition of the words bears marks at times of German extraction. The use of these foreign idioms has certainly given a considerable degree of stiffness to many parts of the translation, and also occasioned some obscurity.«⁴⁸ Trods dette er Henderson ikke i tvivl om oversættelsens værdi for reformationsarbejdet i Norden: »There is not a doctrine or a duty inculcated and taught in this important portion of the sacred volume, but what is here expressed in terms that the generality of those who were at that time acquainted with letters must, upon the whole, have understood.«⁴⁹ Og han påmindrer om, at oversættelsen meget snart blev bragt til de forskellige dele af Norden, og at den blev læst både i Danmark, Norge og Sverige.

Hendersons lille bog er et udtryk for hans videnskabelige grundighed. Mere end noget andet bidrog den til, at han så hurtigt vandt respekt og anerkendelse i kirkelige og litterære kredse i København. Dansk Litteratur-Tidende kom samme år med en meget rosende anmeldelse af bogen og dens forfatter.⁵⁰ Anmelderen er for det første overrasket over, at »en reisende Engellænder har i denne Tid be-

skieftiget sig med i Kiøbenhavn at anstille Undersøgelser, henhørende til den ældre danske Litterairhistorie,« og man bifalder hans resultater. Men anmelderen kan dog ikke give Henderson ret i hans påstand om de to sprog i Skåne og Danmark: »Naar det hedder S. 22, at det Sprog hvori Oversættelsen er skrevet, dels er dansk dels svensk og lignende den Dialekt, der endnu hersker i Skaane, da er dette vel rigtigt med Hensyn til de skandinaviske Sprogs nuværende Forhold, men med Hensyn til Mikkelsens Tid, kan man ikke sige, der findes nogen Sprogblanding i hans Skrift, da Sproget var temmelig eens i Sverige og Danmark, og man desuden talte i Skaane det samme Sprog som i Siælland.«⁵¹ Det har dog vist sig, at også på dette punkt havde Henderson ret. Forskellen er tydelig nok, og den skyldes det enkle faktum, at en af oversætterne, Christian Vinter, var fra Mors mens de to andre, Hans Mikkelsen og Henrik Smith, var fra Malmø. Herom skriver Peter Skautrup: »... oversættelsen bærer da også tydelige vidnesbyrd om forfatternes dialektprægede Sprog.«⁵² Anmeldelsen i Dansk Litteratur-Tidende slutter med følgende ord: »Den lærdom og Nøiagtighed hvormed Forfatteren har udført denne Undersøgelse, kan ikke andet end vække Læsernes Ønske, at Forfatteren maatte blive sat i Stand til at udføre den Plan, han i Fortalen siger at have udkastet til en fuldstændig Litterairhistorie af Bibelens forskiellige Udgaver og Oversættelser i de nordiske Sprog.«⁵³

Mange, der ellers næppe ville have interesseret sig for det britiske bibelselskabs udsendige i Danmark, blev nu lydhøre for hans argumenter angående bibelsagen. Som bekendt blev Det danske Bibelselskab stiftet allerede året efter, i 1814, på Hendersons initiativ.

Og hermed mener vi at have besvaret de spørgsmål, der blev stillet i begyndelsen. Det var ikke blot med sit betydningsfulde arbejde for bibelsagen, Henderson havde gavnet dansk åndsliv. Det havde han også gjort med sin forskning. Han havde dog aldrig fået nogen officiel anerkendelse for sin indsats i Danmark. Det var kun naturligt, at han godt kunne tænke sig at opnå en akademisk grad netop ved Københavns Universitet. Og vi skal nu til sidst se, hvordan man fra universitetets side reagerede på hans anmodning.

I det teologiske fakultets kopibog for årene 1831-48 findes følgende skrivelse⁵⁴:

Til Universitetets Direction

Fra Dr. Henderson, Prof. i Theologi og østerlandske Sprog ved Highbury College i London, har Fac. modtaget en Henvendelse, hvori han ytrer Ønsket om at erholde en

theol. Doctorværdighed ved vort Universitet. Dette Ønske er vel nærmest foranlediget ved de i Anledning af Kroningsfestlighederne foretagne Promotioner, men har dog sin Grund i den Forbindelse, hvori Prof. Henderson har staaet saavel til Univ. som til kirkelige og videnskabelige Institutioner i Danmark, da han tilbragte Aarene 1805-07 og 1812-14 i Kiøbenhavn, fornemmelig beskæftiget med en ny Udgave af den Islandske Bibeloversættelse og overhovedet med Foretagender i det Britiske Bibelselskabs Tjeneste. I dette Tidsrum erholdt han ogsaa den philos. Doctorgrad ved Univ. i Kiel. Dr. Hendersons Virksomhed for Missionsvæsenet paa forskellige Steder i Europa og Asien har vundet saa almindelig Anerkendelse og han har saal. vidst med den at forbinde lærde theol. Studier – han har nemlig tilstillet Fac. et i Aar 1836 udgivet, udførligt Værk om Inspirations-Dogmet – at Fac. maa anse ham qualificeret til den attraaede Værdighed, uden at de anordningsmæssige Habilitations-Prøver fordres aflagt.

Ihvorvel sjældent ved vort Univ., er det heller ikke uden tidligere Exempel, at fremmede lærde have, efter herom ytret Ønske, erholdt Doctorgraden med Dispensation fra den sædvanl. Erhvervelses-Form, med indsendt el. forsvaret Dissertation.

Fac. tillader sig, i Henhold til det her Anførte at indstille til den kgl. Dir., at det med dennes Foranstaltning maa bemyndiges til at meddele den theol. Doctorværdighed til Prof. Henderson, uden foregaaende Indsendelse af en acad. Dissertation og dennes Forsvar ved acad. Dispensations-Act.

Det theol.Fac. den 24. Oct. 1840

Som det fremgår af denne indstilling, udtalte Fakultetet sig anerkennende om Hendersons værk om inspirationen, men en disputats var det ikke. Man anmodede derfor direktionen om bemyndigelse til at meddele Henderson doktorværdigheden »uden foregaaende Indsendelse af en acad. Dissertation.« Man fremhævede Hendersons virksomhed for bibelsag og mission som værende af betydning for dansk åndsliv, og man understregede, at hermed havde han »vidst at forbinde lærde theologiske Studier.« Konklusionen blev da også den, at »Fac. maa anse ham qualificeret til den attraaede Værdighed.« Og Henderson fik da også »den theologiske Doctorgrad uden Dissertation, ifølge det theologiske Facultets Anbefaling og kongelig Resolution af 7de November.«⁵⁵ I december måned 1840 blev følgende bemærkning indført i det theologiske fakultets protokol for doktor- og licentiat-promotioner: »Med kgl. Dispensation for academisk Dissertation og mundtlige Forsvar, erhvervet ved Facultij Indstilling efter Vedkommendes Ansøgning derom, – meddeles den theol. Doctorværdighed til Professor Ebenezer Henderson ved Highbury College i London.«⁵⁶ Dette var kroningsårets sidste promotion. Kandidaten var »en udenlandsk Lærd,« som ved sin store og betydningsfulde virksomhed for såvel den danske som den islandske kirke og ved grundig videnskabelig forskning havde gjort sig fortjent til denne værdighed. Det sidste, hans forfattervirksomhed og forskningsarbejde, huskes nu kun af

få, men så længe man i Danmark er i stand til at værdsætte Det danske Bibelselskabs betydning og huske dets historie, så længe vil man også bevare mindet om Ebenezer Henderson.

1. Hannibal Peter Selmer: Kjøbenhavns Universitets Aarbog for 1840, 31.
2. Tre fik meddelt doktorgraden i teologi, to i jura, to i medicin og tre i filosofi. Syv erhvervede den teologiske licentiatgrad, syv den medicinske og én den juridiske. Der blev meddelt fire magistergrader i filosofi. Kjøbenhavns Universitets Aarbog for 1840, 130.
3. Slots- og garnisonspræst i Glückstadt, Johan Henrik Bernhard Lübkert, erhvervede den 6. juni den teologiske doktorgrad for indsendt afhandling, men uden selv at indfinde sig i København. På samme vilkår erhvervede apoteker i Kiel, Johan Frederik Herman Sørsen den filosofiske doktorgrad. Kjøbenhavns Universitets Aarbog for 1840, 134. Angående Lübkert se også: Det teologiske fakultets doktor- og licentiatpromotioner for 1826-1849, K U 310606 Rigsarkivet.
4. Kjøbenhavns Universitets Aarbog for 1840, 130 og 134.
5. Om Henderson og hans indsats i forbindelse med oprettelsen af Det danske Bibelselskab: Niels Dalhoff: Det britiske og udenlandske Bibelselskabs Virksomhed i Danmark, i: Teologisk Tidsskrift, Ny Række, I. Bind, 1940, 177-238. Michael Neiiendam: Ebenezer Henderson, i: Dansk Biografisk Leksikon, X, København 1936, 69-70.
6. Thulia S. Henderson: Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson D.D., Ph.D. Including His Labours in Denmark, Iceland, Russia, etc. London 1859, 207.
7. Fakultetets brev til universitetsdirektionen den 24. okt. 1840. Det teologiske fakultets kopibog for 1831-48, No. 260. K U 310309 Rigsarkivet.
8. F.E. Hunderup: Biographiske Efterretninger om dem, der ved Kjøbenhavns Universitet have erholdt de høieste akademiske Værdigheder, Roskilde 1854, 87-88.
9. Det teologiske fakultet, Dekansager 1830-1843. K U 310210 Rigsarkivet.
10. Ebenezer Henderson: Divine Inspiration; or, the Supernatural Influence Exerted in the Communication of Divine Truth; and its Special Bearing on the Composition of the Sacred Scriptures, London 1836. Andre udgaver: 1837, 1852, 1854.
11. Ebenezer Henderson: The Book of the Prophet Isaiah, Translated from the Original Hebrew; with a Commentary, Critical, Philological, and Exegetical, to which is Prefixed an Introductory Dissertation on the Life and Times of the Prophet; the Character of his Style; Authenticity and Integrity of the Book; and the Principles of Prophetical Interpretation. London 1840. Anden udgave 1857.
12. Skolen Hoxton blev grundlagt i Gosport i 1780. Grundlæggeren, dr. David Bogue, var i 1795 med til at stifte »The London Missionary Society,« og skolen blev da uddannelsessted for vordende missionærer. Ved dr. Bagues død i 1825 overtog Henderson skolens ledelse, og den flyttede da kort efter til Hoxton i London. Om dr. David Bogue: Dictionary of National Biography, V. Bind, 302-3. – I 1831 forenedes flere af de kongregationalistiske skoler i England i en kombineret præste- og missionærskole, der fik navnet Highbury College. I 1850 flyttede den fra Highbury til Finchley Road, St. Johns Wood i London. Samtidig gik Henderson af som professor. Skolen kaldtes herefter New College, og den blev først nedlagt for et par år siden. Den blev udsat for bombardement under sidste verdenskrig. Skolens bøger og arkiver opbevares i Dr. Williams Library ved Gordon Square i London. Thulia Henderson: Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson ..., London 1859, 431.

13. Thulia Henderson: *Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson ...*, London 1859, 56.
John Paterson: *The Book for Every Land; Reminiscences of Labour and Adventure in the Work of Bible Circulation in the North of Europe and in Russia*. London 1858, 27.
14. Brev til Jens Möller dateret i St. Petersburg den 2. juli 1820. Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling 3000,4⁰.
15. Hendersons takkeskrivelse adresseret til selskabets sekretær, Gustaf Rosen, den 21. jan. 1809. Selskabets arkiv.
16. Thulia Henderson: *Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson ...*, London 1859, 108.
17. Brev fra Chr. Molbech til Lorenzo Hammerskiöld dateret den 25. august 1812: Christian Molbechs Brevveksling 1812-24, I, København 1956, 28.
18. Thulia Henderson: *Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson ...*, London 1859, 402.
19. Chr. Molbech d.y.: Chr. Molbech og Kamma Rahbeck, Brevsamling, København 1883, 144. Også: Brev fra E. Henderson til Kamma Rahbeck, Kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling 1456 Fol.
20. Kamma Rahbeck omtaler J.P. Mynsters møde med Henderson på Universitetet i et brev dateret den 29. oktober 1813. Chr. Molbech d.y.: Chr. Molbech og Kamma Rahbeck, Brevsamling, København 1883.
21. Han læste islandsk med en privatlærer og hebraisk med en anden, og samtidig fordybede han sig i islandske sagaer. Thulia Henderson: *Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson ...*, London 1859, 117-118.
22. Thulia Henderson: *Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson ...*, London 1859, 125. I et brev til biskop P.E. Müller i 1831 skriver Henderson: *Never shall I forget the interesting days which I spent in your country, more especially in company with yourself and many distinguished men in your metropolis.*« Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling 3747 4⁰. Hendersons nære venskab med professor Jens Möller stammede også fra 1813.
23. Henderson førte mange samtaler med biskop Münter angående bibelsagen, men de havde også mange fælles interesser på det litterære og videnskabelige område. Thulia Henderson: *Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson*, London 1859, 37.
24. Ibid. 133.
25. Brev til Chr. Molbech dateret i Odense den 9. mai 1816. Brevet er iøvrigt et fint eksempel på Hendersons dansk. Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling 2336 4⁰.
26. Besøgene hos prins Christian omtales også i to breve til Bibelselskabets hovedkontor i London. De er dateret henholdsvis den 25. april og den 8. mai 1816. Det britiske og udenlandske Bibelselskabs arkiver, »Homeletters 1816 Bo-L.«
27. Fra Hamburg sendte han i oktober 1816 et eksemplar af Morrisons Ny Testamente på kinesisk til prins Christian ved privatsekretær Adler. J.G. Adlers privatarkiv, arkivnr. 5008/21, Rigsarkivet. I december 1819 var Henderson i audience hos dronning Marie Sophie. Prinsen selv var da på sin lange udenlandsrejse. Thulia Henderson: *Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson ...*, London 1859, 236.
28. Ebenezer Henderson: *Iceland; or the Journal of a Residence in that Island during the Year 1814 and 1815 ...*, Edinburgh 1818. En ny engelsk udgave af dette værk kom allerede året efter, og samme år kom det i korte uddrag både i danske og tyske tidsskrifter. En forkortet udgave blev også trykt i Boston 1831. Henderson ville næppe have tilegnet prinsen denne bog uden først at have indhentet tilladelse dertil.
29. Se note 10.
30. Thulia Henderson: *Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson ...*, London 1859, 353.

31. Henderson skrev en hel række bøger af såvel populær som videnskabelig art. Efter 1840 udgav han kommentarer til samtlige de profetiske skrifter med direkte tekstoversættelser fra hebraisk.
32. Thulia Henderson: *Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson ...*, London 1859, 377.
33. J. Paludan: Martin J. Hammerich, i: C.F. Bricka: *Dansk Biografisk Lexikon*, IX, København 1936, 41.
34. Ebenezer Henderson: *A Dissertation on Hans Mikkelsen's (or The First Danish) Translation of The New Testament: In which, besides historical notices respecting the circumstances connected with its publication, it is shewn to have been made, not from the Vulgate, as has hitherto been believed, but from the Latin version of Erasmus, and the earlier editions of Luther's Testament*. Copenhagen. Printed and sold by Thorstein E. Rangel 1813.
35. Hendersons udmærkede oversigt over de islandske udgaver af Bibelen eller af bibelske skrifter blev trykt på ny i 1957 sammen med en islandsk oversættelse af hans bog om Island. Afhandlingen var da bearbejdet af professor i kirkehistorie ved universitetet i Reykjavik, Magnus Mar Larusson.
36. Thulia Henderson: *Memoir of the Rev. Ebenezer Henderson ...*, London 1859, 119.
37. I et brev til bibelselskabets udenlands-sekretær, dr. Fr. Steinkopff, skriver Henderson den 25. januar 1813: »I had the honour of a visit from the Bishop last night, who desires to be kindly remembered to you. He had heard of a discovery which I had made with respect to the first version of the Danish Testament, and he came to see if it really was the case. I shewed him the proofs I had collected, which he found perfectly convincing, and he urges me to print a Dissertation on the subject as it will not only interest the lovers of Danish literature but convince every one that the only objects of my stay here are of a literary nature. He was hereby given me a fresh proof of his disinterestedness and liberality – my discovery bearing rather hard upon what he has asserted in his *History of the Reformation in Denmark*. Along with all who reviewed this ancient version, he maintains it to have been done from the Vulgate – whereas I can offer irrefragible proof that it was done from Erasmus's Latinversion which he published along with his *Edition of the Greek Text*.« Det britiske og udenlandske bibelselskabs arkiver, »Homeletters 1813 D-O.«
38. Fr. Münter: *Den Danske Reformationshistorie*, I, København 1802, 411.
39. Bertil Molde og Volmer Rosenkilde: *Thet Nøye Testamenth. Christiørn II's Nye Testamente med sprog og boghistoriske indledninger*, i: *Danske Bibelarbejder fra Reformationstiden*. I, København 1950, 9 fg.
40. Ebenezer Henderson: *A Dissertation on Hans Mikkelsen's ...* København 1813, 5.
41. Bertil Molde: *Sproghistorisk Indledning*, i: *Danske Bibelarbejder fra Reformationstiden*, I, 1950, 38.
42. Ibid. 37.
43. Volmer Rosenkilde: *Boghistorisk Indledning*, i: *Danske Bibelarbejder fra Reformationstiden*, I, 1950, 10.
44. Ibid. 14-15.
45. Ebenezer Henderson: *A Dissertation ...* 1813, 14.
46. Fr. Münter: *Den Danske Reformationshistorie*, I, København 1802, 414.
47. Bertil Molde: *Sproghistorisk Indledning*, i: *Danske Bibelarbejder fra Reformationstiden*, I, 1950, 38.
48. Ebenezer Henderson: *A Dissertation ...* 1813, 22-23.
49. Ibid., 24.

50. Dansk Litteratur-Tidende 1813, 352-355. Det er uvist, hvem forfatteren er, men Professor P.E Müller var på det tidspunkt redaktør og professor Jens Møller var fast anmelder.
51. Ibid., 354.
52. Peter Skautrup: Det Danske Sprogs Historie, II, 1947, 150.
53. Dansk Litteratur-Tidende 1813, No 22, 355.
54. Det teologiske fakultets kopibog 1831-48, nr. 260. K.U. 310309 Rigsarkivet.
55. Hannibal Peter Selmer: Kjøbenhavns Universitets Aarbog for 1840, 134.
56. Det teologiske fakultet: Doktor- og licentiat-promotioner 1826-1949, K U 310606 F 17-575, Rigsarkivet.